

Наталія Володимирівна КАРПЕНКО

старший викладач кафедри управління персоналом та економіки праці, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: nataly_karpenko@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1045-1350>

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Карпенко, Н. В. Доходи населення як провідний чинник формування та розвитку людського потенціалу // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць (ISSN 2313-4569); за ред. : М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2018. № 3 (67). С. 140–150.

Анотація. У статті обґрунтовано багатогранний вплив доходів населення на формування та розвиток людського потенціалу. Висвітлено роль та значення людського чинника для ефективного розвитку економіки та суспільства. Зроблено оцінку людського потенціалу в Україні за інтегральним показником індексу людського розвитку. Проаналізовано рейтинг України за рівнем розвитку людського потенціалу в міжнародному аспекті. Визначено місце нашої країни у світі в системі людського розвитку. Висвітлено останні тенденції у сфері формування та розвитку людського потенціалу в Україні. Досліджено місце та значення доходів у концепції людського розвитку, взаємозв'язок доходів не лише з матеріальною, а й з духовною сферою життєдіяльності людини. Виявлено та проаналізовано основні сучасні тенденції структури та динаміки доходів населення. Розкрито роль та вплив заробітної плати на формування людського потенціалу. Проаналізовано динаміку номінальної та реальної заробітної плати в Україні за останні сім років. Приведено динаміку індексу інфляції в українській економіці за останні п'ять років. Сформульовано основні чинники, що вплинули на різке зниження реальних доходів та збідніння населення України. Досліджено проблеми нерівності доходів українців та їх негативні наслідки для людського розвитку. Висвітлено несправедливий розподіл та перерозподіл доходів населення у нашій державі. Обґрунтовано взаємозв'язок надмірного розширення населення за доходами з криміналізацією суспільства та тінізацією економіки. Запропоновано заходи для підвищення ефективності державної політики доходів з метою збереження та розвитку людського потенціалу.

Ключові слова: доходи населення; диференціація доходів населення; нерівність доходів; людський потенціал; людський розвиток; рівень життя; формування людського потенціалу.

Наталья Владимировна КАРПЕНКО

старший преподаватель кафедры управления персоналом и экономики труда, Одесский национальный экономический университет, Украина, e-mail: nataly_karpenko@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1045-1350>

ДОХОДЫ НАСЕЛЕНИЯ КАК ВЕДУЩИЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Карпенко, Н. В. Доходы населения как ведущий фактор формирования и развития человеческого потенциала // Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов (ISSN 2313-4569); под ред. : М. И. Зверькова (глав. ред.) и др. Одесса : Одесский национальный экономический университет, 2018. № 3 (67). С. 140–150.

Аннотация. В статье обосновано многогранное влияние доходов населения на формирование и развитие человеческого потенциала. Освещена роль и значение человеческого фактора для эффективного развития экономики и общества. Произведена оценка человеческого потенциала в Украине по интегральному показателю индекса человеческого развития. Проанализирован рейтинг Украины по уровню развития человеческого потенциала в международном аспекте. Определено место нашей страны в мире в системе человеческого развития. Освещены последние тенденции в сфере формирования и развития человеческого потенциала в Украине. Исследованы место и значение доходов в концепции человеческого развития, взаимосвязь доходов не только с материальной, но и с духовной сферой жизнедеятельности человека. Выявлены и проанализированы основные современные тенденции структуры и динамики доходов населения. Раскрыта роль и влияние заработной платы на формирование человеческого потенциала. Проанализирована динамика номинальной и реальной заработной платы в Украине за последние семь лет. Приведена динамика индекса инфляции в украинской экономике за последние пять лет. Сформулированы основные факторы, повлиявшие на резкое снижение реальных доходов и обеднение населения Украины. Исследованы проблемы неравенства доходов украинцев и их негативные последствия для человеческого развития. Освещено несправедливое распределение и перераспределение доходов населения в нашей стране. Обоснована взаимосвязь

чрезмерного расслоения населения по доходам с криминализацией общества и теннизацией экономики. Предложены меры по повышению эффективности государственной политики доходов с целью сохранения и развития человеческого потенциала.

Ключевые слова: доходы населения; дифференциация доходов населения; неравенство доходов; человеческий потенциал; человеческое развитие; уровень жизни; формирование человеческого потенциала.

Natalia KARPENKO

Senior Lecturer of Personnel Management and Labor Economics Department,
Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: nataly_karpenko@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1045-1350>

INCOMES OF POPULATION AS A LEADING FACTOR FOR THE HUMAN POTENTIAL FORMATION AND DEVELOPMENT

Karpenko, N. (2018). *Incomes of population as a leading factor for the human potential formation and development*. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Dokhody naseleння yak providnyi chynnyk formuvannia ta rozvytku liudskoho potentsialu; za red.: M. I. Zvieriakova (gol. red.) ta in.], *Socio-economic research bulletin; Visnik social'no-ekonomichnih doslidzen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 3 (67), pp. 140–150.

Abstract. The article substantiates the multifaceted impact of population incomes on the human potential formation and development. The role and importance of human factor for the economy and society effective development is highlighted. The human potential in Ukraine was estimated by the integral index of the human development index. The Ukraine's rating in terms of human development in the international aspect is analyzed. The place of our country in the world in the system of human development is determined. The latest trends in the sphere of human potential formation and development in Ukraine are highlighted. The income's place and importance in the human development concept, the income's relationship not only with the material, but also with the spiritual sphere of human activity, are investigated. The main current trends in the population incomes structure and dynamic are identified and analyzed. The wages role and influence on the human potential formation is revealed. The dynamics of nominal and real wages in Ukraine over the past seven years is analyzed. The dynamics of inflation index in the Ukrainian economy over the past five years is given. The main factors, which affecting the sharp decline in real incomes and population impoverishment in Ukraine, are formulated. The problems of incomes inequality of Ukrainians and their negative consequences for human development are investigated. The population incomes inequitable distribution and redistribution in our country is highlighted. The interrelation of the population excessive stratification by incomes with a society criminalization and economy shadowing is substantiated. The measures to the state income policy efficiency improving with the aim of human potential preserving and developing are proposed.

Keywords: population incomes; population incomes differentiation; incomes inequality; human potential; human development; standard of living; human potential formation.

JEL classification: O150

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку нашого суспільства, що супроводжуються загостренням соціально-економічних проблем, існує великий ризик поглиблення наявних і створення нових асиметрій у царині людського розвитку. Зміни на краще у житті та діяльності суспільства неможливі без покращення якості людського потенціалу.

Сфера доходів населення виступає однієї з основних та найважливіших складових становлення та накопичення людського потенціалу. Доходи визначають як матеріальний, так і соціальний та духовний рівні життя людини, забезпечують якість життя, формують систему мотивацій і стимулів. Саме показники доходів населення стають фундаментальним чинником при прийнятті рішень щодо інвестування в розвиток людського потенціалу.

Актуальність теми дослідження зумовлена суттєвими соціально-економічними та організаційними змінами в країні, а також підвищенням ролі людського потенціалу як визначального національного капіталу, від розвитку та ефективності використання якого залежить економічне зростання держави, рівень та якість життя населення, соціальний прогрес.

Для України дослідження проблеми доходів в аспекті людського розвитку є особливо актуальним, оскільки на даний час сфера доходів населення утворює слабкий ланцюг та недостатньо стійкий фундамент у системі формування людського потенціалу. Дисбаланс у цій сфері призводить до розшарування та поляризації суспільства, посилення соціальної напруги, знецінення людського капіталу, неможливості забезпечення ефективного функціонування економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні основи теорії розвитку людського потенціалу досліджувалися в роботах зарубіжних вчених: Т. Шульца, Г. Беккера, А. Маслоу та ін. Теоретичним і прикладним аспектам проблем доходів населення в системі розвитку людського потенціалу присвячено праці відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Д. П. Богині, В. М. Гейця, Б. М. Генкіна, О. І. Гнибіденка, О. А. Грішної [1], А. Добриніна, Т. М. Кір'ян [2], Р. П. Колосової, А. М. Колота [3], Е. М. Лібанової [4; 5], Н. Д. Лукьянченко, В. Мандибури, О. Ф. Новікової, В. М. Петюха, С. Тютюнникової, Л. В. Шаульської та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Так як людський фактор відіграє основну роль у функціонуванні економіки, проблемам формування та розвитку людського потенціалу присвячено безліч наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Аналіз матеріалів за дослідженнями цієї багатогранної проблематики показав, що, незважаючи на значні досягнення в теорії та практиці управління процесами розвитку людського потенціалу суспільства, багато питань ще потребують свого подальшого вирішення. Особливої уваги в умовах сьогодення, на наш погляд, потребує системне та комплексне дослідження місця та значення доходів населення і заробітної плати у процесі формування та розвитку людського потенціалу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження однієї з найважливіших складових формування та накопичення людського потенціалу – системи доходів населення. Вивчення стану сфери доходів населення та тенденцій її розвитку необхідне для вдосконалення процесів, механізмів та інститутів, які забезпечують саморегулювання та регулювання розподілу і перерозподілу доходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історичному аспекті людина дуже довго розглядалася як рушійна сила економічного розвитку та нагромадження ВВП. У процесі розвитку та трансформаційних перетворень розуміння ролі людини змінилося на протилежне: не людина для економіки, а економіка для людей. Саме такий підхід, що демонструє підпорядкування розвитку ринкової економічної системи інтересам людей, відображено головним ідеологом «Економіки добробуту» Л. Ерхардом: «...ринкова економіка виправдана з господарської і моральної точок зору тільки до тих пір, доки вона повніше і краще, ніж будь-яка інша форма економіки, забезпечує оптимальне задоволення потреб всього народу та максимально наділяє номінальні доходи громадян реальною купівельною спроможністю» [6, с.57].

У сучасному світі в умовах інноваційної економіки людський чинник глибоко впливає на всі суспільні процеси. Якщо в індустріальну епоху більша увага приділялася аналізу формування і розвитку фізичного капіталу, наявності та використання природних ресурсів, то у постіндустріальний період – саме людському потенціалу. У США, наприклад, на початку XXI ст. на людський капітал припадало 77% сукупного національного багатства, на фізичний (відтворений) капітал – 17% (або 28 трлн дол.), на природні ресурси – 6% [7, с.16].

Людський розвиток призводить до якісної зміни суспільства, головними показниками якого є: зростання тривалості життя, освіченості населення, збільшення його економічної активності та продуктивності праці як основи зростання індивідуального і національного добробуту. Тому останні десятиліття важливим вектором наукових досліджень є питання якості життя населення, формування людського потенціалу і розвитку людини.

Одним з індикаторів оцінки розвитку і застосування людського потенціалу виступає індекс людського розвитку (ІЛР) (до 2013 року «Індекс розвитку людського потенціалу» (ІРЛП), англ. Human Development Index, HDI) – інтегральний показник, який розраховується

щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і тривалості життя, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Він є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів. Індекс публікується в рамках програми розвитку ООН у звітах про розвиток людського потенціалу. За даними ООН, з 1990 по 2017 рік кількість людей на Землі з низьким рівнем індексу людського розвитку скоротилася з 3 мільярдів до 926 мільйонів. Кількість людей з високим або дуже високим рівнем індексу збільшилася з 1,2 мільярди до 3,8 мільярди [8].

В оновленому рейтингу Організації Об'єднаних Націй за 2017 рік щодо індексу людського розвитку Україна посіла 88 місце зі 189 країн. Відповідно індекс людського розвитку (або індекс гуманітарного розвитку) України склав 0,751, що є нижчим за середнє значення для країн у групі з високим Індексом людського розвитку, який становить 0,757, та нижчим за середнє значення для країн Європи та Центральної Азії, що складає 0,771. Проте такий показник все ж дозволив нашій країні потрапити у вищу категорію людського розвитку. У 2016 році Україна посідала 84 місце з індексом людського розвитку 0,743.

Перші три місця рейтингу займають Норвегія, Швейцарія та Австралія, індекс яких 0.953, 0.944 та 0.939 відповідно (табл. 1). Серед пострадянських країн найкращі показники мають Естонія – 30 місце (0,871), Литва – 35 місце (0,858) та Латвія – 41 місце (0,847). Останні три місця зайняли Південний Судан (0,388), Центральноафриканська Республіка (0,367) та Нігер (0,354) [9].

Таблиця 1

ТОП-20 країн за рівнем людського розвитку (розроблено автором за даними [9])

Рейтинг	Країна	ІЛР	Валовий національний дохід на душу населення, (ПКС \$)
1	Норвегія	0,953	68,012
2	Швейцарія	0,944	57,625
3	Австралія	0,939	43,560
4	Ірландія	0,938	53,574
5	Німеччина	0,936	46,136
6	Ісландія	0,935	45,810
7	Гонконг	0,933	58,420
8	Швеція	0,933	47,766
9	Сінгапур	0,932	82,503
10	Нідерланди	0,931	47,900
11	Данія	0,929	47,918
12	Канада	0,926	43,433
13	США	0,924	54,941
14	Великобританія	0,922	39,116
15	Фінляндія	0,920	41,002
16	Нова Зеландія	0,917	33,970
17	Бельгія	0,916	42,156
18	Ліхтенштейн	0,916	97,336
19	Японія	0,909	38,986
20	Австрія	0,908	45,415
...
88	Україна	0,751	8,130
...

Разом з тим, якщо розглядати рейтинг України за показником валового національного доходу на душу населення, який є складовою ІЛР, то наша країна за 2017 рік зайняла лише 111 місце із 188 країн. Україну за цим показником випередили навіть такі країни як

Парагвай, Домініканська республіка, Фіджі, Йорданія [9]. Відповідно до всесвітньої Доповіді ПРООН в Україні налічується 1,7 мільйона внутрішньо переміщених осіб, 2,8 мільйона людей з обмеженими можливостями, близько 60% живуть за межею бідності, що визначається як фактичний прожитковий мінімум. Несприятливі умови, в які вони потрапляють, мають багато вимірів. Доповідь показує, що певні групи стикаються з несприятливими умовами, що часто підсилюють одна одну, поглиблюючи незахищеність, розрив між поколіннями і ускладнюючи завдання дорівнятися до тих, хто має вищий рівень життя.

Між Україною та розвиненими країнами залишаються значні відмінності, коли йдеться про рівень життя населення. Дитина, народжена зараз у Норвегії – країні з найвищим ІЛР – ймовірно проживе понад 82 роки і навчатиметься майже 18 років. Водночас хлопчик, народжений в Україні, найімовірніше проживе 63 роки і присвятить навчанню 12 років. Хоча значна нерівність виникає у багатьох країнах, включаючи деякі найзаможніші країни, в середньому такі країни як Україна, де фіксується нижчий рівень людського розвитку, зазнають більших втрат.

Загалом в Україні спостерігається тенденція до поступового покращення в сфері людського розвитку: у період з 1990 по 2017 рр. очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилась на 2,3 роки, а середня кількість років навчання зросла на 2,6 роки. Однак, разом із цим рівень життя, що визначається валовим національним доходом (ВНД) на душу населення за даний період знизився на 31,9% [10]. Результати України залишаються нижчими за середні показники країн, що належать до групи з високим рівнем людського розвитку, і нижчими за середні показники по країнах Європи і Центральної Азії. Рівень життя населення показує наскільки ефективно сучасна держава виконує одну зі своїх основних функцій, а саме регулювання та розподіл ресурсів і доходів для суспільства. Високий рівень життя дає змогу забезпечити належний рівень здоров'я, освіти, професіоналізму, культури, сприяє поліпшенню умов праці та самореалізації членів суспільства. Єдиним позитивним зрушенням є те, що після останньої економічної кризи за період 2015–2017 рр. валовий національний дохід (ВНД) на душу населення зріс приблизно на 9% [11].

Доходи населення та розмір заробітної плати є фундаментом будь-якої економічної системи, оскільки саме від цих показників залежать формування та розвиток людського потенціалу, рівень продуктивності та ефективності праці, соціальна злагода у суспільстві, а також економічне зростання країни. Тому категорія «доходи» займає одне з центральних місць у теорії людського розвитку.

Все починається з матеріального статку. При досягненні певного матеріального рівня, людина задовольняє свої первинні потреби. Тільки в цьому випадку вона зможе направляти доходи і вільний час на задоволення інших потреб: духовних, соціальних, культурних, на підвищення рівня освіти тощо. У випадку, якщо людина займається тільки добуванням «хліба насущного», то інші потреби для неї будуть неактуальними, і їх аргументація відбудеться лише в тому випадку, коли потреба попереднього рівня, а саме матеріального, буде задоволена [12, с.151].

Категорія «доходи» має великий вплив на життя людини, сім'ї, розвиток потенціалу населення. Крім того, що дохід є фактором матеріального добробуту населення, він також у деякій мірі виступає і чинником духовного розвитку: гроші дають можливість купувати книги, займатися музикою, колекціонувати, подорожувати тощо, що, безперечно, позитивно впливає на розвиток людського потенціалу особистості [13, с.188].

У концепції людського розвитку показники доходів населення використовуються в якості міри контролю над ресурсами. Рівень доходів дає уявлення про матеріальні можливості людей, особливо в країнах з трансформаційною економікою, де цей рівень досить низький. Також величина доходів відображає можливості людей в сферах життя, які безпосередньо не пов'язані з основними індикаторами людського розвитку і не відображаються в індексі розвитку людського потенціалу (можливість відпочивати і

подорожувати, будувати нове житло, спілкуватися з рідними і близькими, які живуть за кордоном, відвідувати культурно-масові заходи тощо). Зростання рівня доходів у цій концепції розглядається як один з основних засобів, які сприяють розширенню можливостей людини і поліпшенню рівня благополуччя [1].

Від рівня доходів населення в переважній мірі залежить такий показник як тривалість життя людини, який виступає одним із складових Індексу людського розвитку. Адже величина доходу значною мірою визначає структуру і обсяги споживання людиною товарів та послуг, якість житлових умов та медичних послуг, що безпосередньо відіграє чималу роль у збільшенні тривалості життя людини.

Як показують дані рис. 1, основною формою доходу в Україні є заробітна плата. У 2017 році в загальній структурі доходів населення України вона займала 44,3% та порівняно з 2016 роком її частка збільшилася на 2,2 відсоткових пункти. На другому місці серед доходів знаходяться соціальні допомоги та інші отримані поточні трансферти, що в 2017 році склали 35,2% та збільшилися порівняно з попереднім роком на 0,1 відсоткових пункти. Найменшу частку в структурі доходів українців займають доходи від власності. У 2017 році в загальній структурі доходів цей показник займав всього лише 3% та знизився порівняно з попереднім 2016 роком на 0,8 в. п. Незначна питома вага доходів від власності пояснюється недосконалістю законодавчої системи та соціально-економічних умов господарювання – в результаті, значна частина прибутків від нерухомого майна залишається в тіні. У перспективі частка пасивного доходу в сукупних доходах населення повинна збільшуватися.

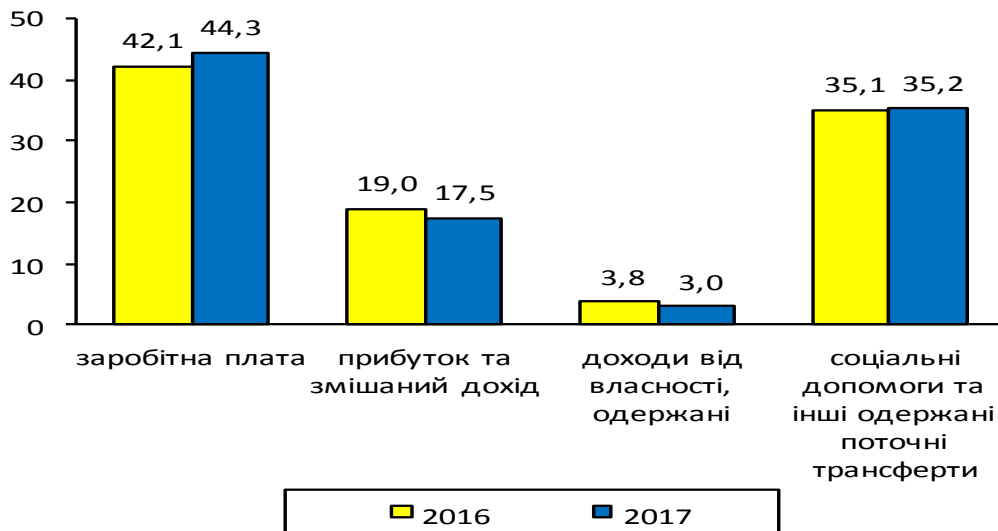

Рис. 1. Структура доходів населення за 2016–2017 рр., % [14]

За даними Державної служби статистики у 2017 році номінальні доходи населення порівняно з попереднім роком склали 124,4%. Наявний дохід, який може бути використаний населенням на придбання товарів та послуг, становив 121,3%, а реальний наявний, визначений з урахуванням цінового фактору – 106,0% [14].

Важливу роль у розвитку людського потенціалу відіграє заробітна плата, яка є основним джерелом доходу більшості працездатного населення та його життєдіяльності. З серпня 2017 р. по серпень 2018 р. середня номінальна заробітна плата в Україні зросла з 7114 грн. до 8977 грн. [14] або на 26,2%, при цьому реальна заробітна плата за вказаний період зросла лише на 15,7%, а порівняно з липнем 2018 р. реальна зарплата знизилася на 2,1%. Незважаючи на зростання номінальної заробітної плати (табл. 2), її рівень в Україні є дуже низьким порівняно з розвиненими країнами, що сприяє збільшенню міграційних процесів. Економічно активне населення виїжджає за кордон у пошуках більш прийнятних

умов та рівня оплати праці, що позначається на розвитку людського потенціалу, призводить до його подальшого знецінювання.

Таблиця 2

Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати за 2010–2017 рр. [14]

Рік	Номінальна заробітна плата, %		Реальна заробітна плата, %	
	до попереднього року	грудень до грудня попереднього року	до попереднього року	грудень до грудня попереднього року
2010	117,6	117,9	110,2	110,5
2011	117,7	116,2	108,7	111
2012	114,8	110,5	114,4	111,1
2013	107,9	107,2	108,2	106,7
2014	106,0	110,4	93,5	86,4
2015	120,5	130,4	79,8	90,1
2016	123,6	123,8	109,0	111,6
2017	137,1	135,5	119,1	118,9

Незважаючи на зростання номінальних доходів домогосподарств рівень реальних доходів населення України за останні роки суттєво знизився. На різке зменшення реальних доходів українців у 2013–2017 рр. вплинули наступні чинники:

- зростання інфляції (рис. 2);
- падіння реального ВВП (різке зниження якого відбулося у 2014 році, незважаючи на зростання його номінальних показників);
- військові дії на сході країни та зростання чисельності внутрішньо переміщених осіб (станом на 8 жовтня 2018 року їх чисельність становила 1 519 238 осіб);
- збільшення податкового навантаження (військовий збір, податок на нерухоме майно, оподаткування пенсій, депозитів, підвищення ставки акцизного податку на алкогольні та тютюнові вироби);
- зростання безробіття;
- скорочення кількості банківських установ та їх банкрутство (із 182 банків залишилося лише 88) тощо [15].

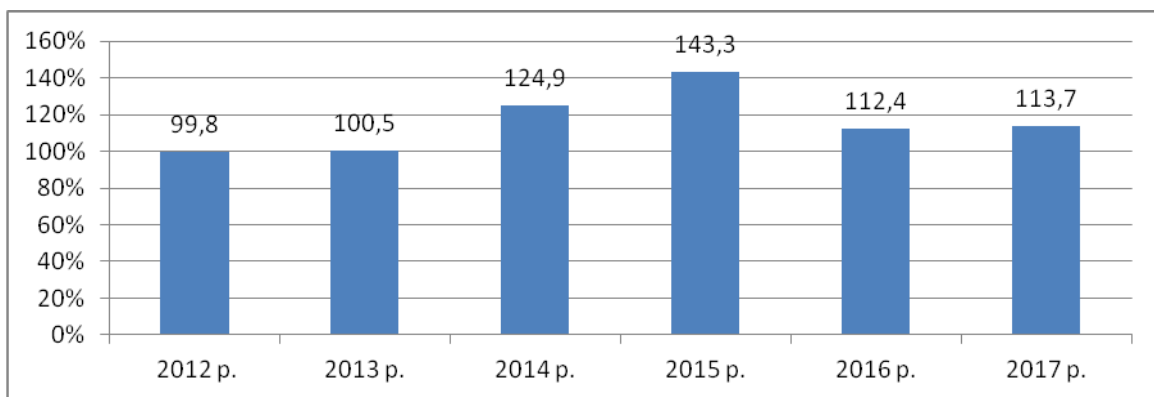

Рис. 2. Динаміка індексу інфляції за 2012–2017 рр., % (розроблено автором за даними [14])

Варто також зазначити, що дохід не представляє цінності сам по собі та не є метою розвитку людського потенціалу. Дохід – це можливості для реалізації особистості, показник контролю над ресурсами, які можуть бути спрямовані на розширення людського розвитку. У будь-якій країні високий рівень нерівності доходів і можливостей є перешкодою на шляху розвитку особистості. Крім того, що ці явища вкрай несприятливо впливають на динаміку

економіки, гальмують її зростання та знижують дієздатність суспільства, вони ще посилюють соціальну напругу в суспільстві та сприяють тіньовим розподільчим процесам.

Наука визнає нерівність головною проблемою людського розвитку. Вона виступає головним фактором суспільної нестабільності: чим вище і різноманітніше нерівність, тим вище ризики соціального конфлікту. Непомірно висока ступінь нерівності та її суспільне сприйняття значною мірою відображаються на якості формування та розвитку людського потенціалу в країні.

Неприпустимо низькі (навіть за національними стандартами офіційної оплати праці) заробітки, щонайменше половини працюючих, є характерною ознакою нерівності в Україні. Так, в скандинавських країнах середня зарплата 50% бідніших становить 70% від середньої по країні, в європейських країнах – 60, у США – 50, а в Україні – лише 30% [4].

Викликає занепокоєння надзвичайно велика різниця в оплаті праці 1% найбільш високо оплачуваних працівників у порівнянні з рештою робочої сили. Зокрема, в скандинавських країнах заробітки цієї відносно невеликої групи перевищують середні в 5 разів, у європейських країнах – в 7, у США – в 12, а в Україні – в 13 разів. Відповідно різниця в оплаті праці 1% найбільш забезпечених і 50% найменш забезпечених працівників в Україні вкрай висока. Якщо в скандинавських країнах середні заробітки 1% найбільш високооплачуваних працівників перевищують середню заробітну плату 50% найменш оплачуваних у 7,1 рази, в європейських країнах – в 11,7, у США – в 24, то в Україні – аж 43,3 рази [4]. Йдеться лише про офіційно виплачену заробітну плату, з якої сплачені податки. Якщо ж зробити поправку на обсяг тіньової економіки, то, як показують дослідження, облік незареєстрованих доходів підвищить показники саме найбільш заможних верств українського суспільства (що повністю відповідає світовій практиці) та ще більше поглибить показники розбалансованості у сфері оплати праці.

З одного боку – нерівність за доходами для суспільства з ринковими відносинами є природним, закономірним та необхідним явищем, оскільки нерівний майновий статус його членів вважається одним з потужних стимулів соціально-економічного прогресу за умови створення для кожного громадянина відносно однакових можливостей щодо реалізації свого потенціалу [16, с.23]. Однак, привертає увагу сама природа нерівності – у розвинених країнах диференціація доходів населення сформувалася під впливом дії законів ринку та конкуренції. В Україні ж високий рівень поляризації сформувався, в основному, за рахунок нерівномірного стихійного розподілу державних ресурсів між окремими групами осіб. На сьогоднішній день у нашому суспільстві факторами успіху в сфері доходів виступають: впливові родичі, походження з родини з високим соціальним становищем, заможні батьки, вміння йти в обхід закону тощо.

За відсутності можливостей забезпечити справедливий розподіл доходів, необхідно зменшувати надмірну нерівність за допомогою їх перерозподілу. В ситуації невинувато високого розшарування населення за рівнем доходів, доцільним, на наш погляд, було б запровадження прогресивної ставки податку на доходи, які діють майже у всіх країнах Європи та Америки [17, с.17]. Більш багаті платять більший відсоток своїх доходів, ніж бідніші. Відповідно, багаті більше вкладають у фінансування публічних послуг, а бідніші додатково отримують певні вигоди – за рахунок більшої їх доступності, більшого розміру допомоги тощо.

Для порівняння, в Україні більш багаті платять 63,7% загальної суми податків з населення, а у США – 97,8%; а бідніші, відповідно, – 36,3% і 2,3%. Найбільш багаті 10% платників податків в Україні забезпечують 20,2% загальної суми надходжень з населення, а у США – 70,5%. Найвагомішою є різниця у внеску 1% найбільш заможних: в Україні внесок цієї категорії становить 4,4% від загальних надходжень, а у США – 36,7% (при цьому у США представники верхнього центиля отримують 35% загальних доходів, а в Україні – 39%) [4]. Основна причина такої ситуації в нашій країні – тінізація доходів та ухилення від сплати податків.

Глибока нерівність призводить до падіння рівня життя та збідніння населення. Наслідком цих процесів стають хворобливість і низький рівень освіти, що знижує економічну активність відповідних груп населення та негативно впливає на формування людського потенціалу країни. І навпаки – підвищення доходів бідних верств населення викликає збільшення попиту на товари національного виробництва і сприяє розвитку економіки в цілому, та людському розвитку зокрема.

Надмірне розшарування населення є безпосереднім фактором криміналізації суспільства, а саме, корупції, оскільки провокує втручання в політику і державне управління осіб з високими доходами. Корупція негативно позначається на якості та кількості державних послуг, зокрема в сфері освіти і охорони здоров'я, істотно знижуючи ефективність державних витрат. У цілому – зменшується задоволеність домогосподарств отриманими державними послугами [4].

Вкрай низький рівень офіційної заробітної плати в бюджетній сфері призводить не лише до низького рівня життя та масового невдоволення більшості працівників, але й до вимушеної орієнтації на різні додаткові нелегальні або напівлегальні заробітки. У результаті, корупція поширилася майже на всі сфери суспільного життя, створюючи вкрай негативні умови та середовище для розвитку людського потенціалу.

Отже, наслідками надмірної нерівності доходів виступає масове збідніння населення, зростання неформальної зайнятості, макроекономічна нестабільність, тінізація економіки, поширення корупції, недовіри до влади, падіння рівня життя, а всі ці явища в суспільстві, у свою чергу, підривають процес формування та накопичення людського потенціалу.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, доходи населення в сучасних умовах є провідною складовою людського розвитку. Вони відіграють важливу роль в становленні не лише матеріальних орієнтирів особистості, але і в удосконаленні його духовних потреб, підвищенні рівня культури, освіти і всіх інших складових людського потенціалу.

Для підвищення ефективності державної політики доходів, спрямування її на зниження нерівності та поляризації доходів у суспільстві на основі принципу більш тісного взаємозв'язку між рівнем доходу індивіда і його людським капіталом, необхідно впровадження наступних заходів:

- введення прогресивної системи оподаткування;
- перехід від оподаткування доходів індивіда до оподаткування доходів домогосподарства;
- підвищення рівня оплати праці в бюджетній сфері шляхом заміни застарілої тарифної сітки сучасною системою стандартів оплати праці;
- введення системи контролю витрат і доходів з метою детінізації масштабних незареєстрованих доходів;
- перехід від стандартів рівня споживання індивіда до стандартів споживання домогосподарства [5];
- введення системи соціальних ліфтів для інтеграції в суспільне життя тих, хто позбавлений необхідних стартових можливостей (люди з обмеженими можливостями, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з асоціальних сімей) [4].

Економічна ситуація, що склалася на сьогоднішній день у сфері доходів населення в Україні, є несприятливою для накопичення, реалізації, а іноді навіть для збереження на колишньому рівні людського потенціалу. Тому на даному етапі розвитку суспільства аналіз впливу доходів на формування людського потенціалу потребує подальшого дослідження з метою виявлення і ліквідації негативних тенденцій у цій сфері та сприяння всебічному розвитку людини.

Література

1. Грішнова О. А. *Людський розвиток* : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2006. 308 с.
2. Кір'ян Т. М. *Трудовий дохід як форма інвестицій у людський капітал (методологічний аспект)* // Україна : аспекти праці, 2013. № 3. С. 3–9.

3. Колот А. *Розвиток науки про працю і соціально-трудові відносини та її роль у переформатизації та формуванні сучасного економічного мислення* // Україна : аспекти праці, 2012. № 6. С. 3–9.
4. Либанова Э. *Украина : глубина неравенства*. Октябрь, 2016. № 35. URL: <https://zn.ua/internal/ukraina-glubina-neravenstva-.html> (дата звернення: 15.08.2018).
5. Либанова Э. *Центростремителное содержание политики доходов*. Август, 2017. № 30–31. URL: https://zn.ua/internal/centrostremitelnoe-soderzhanie-politiki-dohodov-257611_.html (дата звернення: 16.08.2018).
6. Эрхард Л. *Благосостояние для всех*. М. : Дело, 2001. 578 с.
7. Супьян В. Б. *Экономика США* : учеб. для вузов. СПб. : Питер. 2003. 615 с.
8. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 20.08.2018).
9. *Human Development Reports. Latest Human Development Index (HDI) Ranking*. URL: <http://hdr.undp.org/en/2018-update> (дата звернення: 22.08.2018).
10. *Доповідь ПРООН*. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiyni-tsentri/news/4089-dopovid-proon-ukraina-zainiala-84-e-mistse-sered-188-krain-svitu> (дата звернення: 22.08.2018).
11. *Індекс людського розвитку* : Україна посіла 88 позицію серед 189 країн. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.htm> (дата звернення: 27.08.2018).
12. Квитка А. В. *Доходи населення як фактор розвитку человеческого потенциала* // Вісник Національного університету Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. 2013. № 4 (15). С. 148–156.
13. Петруня Ю. Е., Задоя А. А. *Основы экономической теории* : учеб. пособ. 4-е изд., перераб. и доп. К. : Знання, 2008. 420 с.
14. *Державна служба статистики України* : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.08.2018).
15. *Кількість банків в Україні*. URL: <http://www.index.minfin.com.ua/bank/stat/count.php.4> (дата звернення: 03.09.2018).
16. Льєнко Н., Спасенко Ю. *Забезпечення оптимальної диференціації заробітної плати – важливий напрям регулювання оплати праці* // Україна : аспекти праці. 2015. № 1. С. 22–27.
17. Карпенко Н. В. *Сучасні тенденції в сфері доходів населення та заробітної плати* // Науковий вісник ОДЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. 2007. № 3 (40). С. 11–18.

References

1. Ghrishnova, O. A. (2006). *Human development* [Liudskiyi rozvytok], KNEU, Kyiv, 308 s. [in Ukrainian]
2. Kir'ian, T. M. (2013). *Labor income as an investment form in human capital* [Trudovyi dokhid yak forma investytsii u liudskiyi kapital], *Ukraina: aspekty pratsi*, No. 3, s. 3–9 [in Ukrainian]
3. Kolot, A. M. (2012). *The labor and socio-labor relations science development and its role in reformatting and shaping of modern economic thinking* [Rozvytok nauky pro pratsiu i sotsialno-trudovi vidnosyny ta yii rol u pereformatyzatsii ta formuvanni suchasnoho ekonomichnoho myslennia], *Ukraina: aspekty pratsi*, No. 6, s. 3–9 [in Ukrainian]
4. Libanova, E. M. (2016). *Ukraine: the depth of inequality* [Ukraina: glubina neravenstva], available at: <https://zn.ua/internal/ukraina-glubina-neravenstva-.html> [in Russian]
5. Libanova, E. M. (2017). *Centripetal content of incomes policy* [Tsentrostremitelnoe sodержanie politiki dokhodov], available at: https://zn.ua/internal/centrostremitelnoe-soderzhanie-politiki-dohodov-257611_.html [in Russian]
6. Erhard, L. (2001). *Welfare for all* [Blagosostoyanie dlya vsekh], Delo, Moskva, 578 s. [in Russian]
7. Supyan, W. B. (ed.) (2003). *The USA economy* [Ekonomika SShA], Piter, Sankt-Peterburg, 615 s. [in Russian]
8. *Vikipediia*, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian]
9. *Human Development Reports. Latest Human Development Index (HDI) Ranking*, available at: <http://hdr.undp.org/en/2018-update>.
10. *The UNDP reports* [Dopovidi PROON], available at: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiyni-tsentri/news/4089-dopovid-proon-ukraina-zainiala-84-e-mistse-sered-188-krain-svitu> [in Ukrainian]
11. *Human development index: Ukraine is ranked 88th out of 189 countries* [Індекс людського розвитку: Україна посіла 88 позицію серед 189 країн], available at: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.htm> [in Ukrainian]

12. Kvitka, A. V. (2013). *Population incomes as a factor of human development* [Dokhody naseleniya kak faktor razvitiya chelovecheskogo potentsiala], Visnyk Natsionalnoho universytetu, Yurydychna akademiia Ukrainy, No. 4, s. 148–156 [in Ukrainian]
13. Petrunya, Yu. Ye. (2008). *The basics of economic theory* [Osnovy ekonomicheskoy teorii], Znannya, Kiev, 420 s. [in Russian]
14. *State Statistics Service of Ukraine*: website [Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]
15. *The number of banks in Ukraine* [Kilkist bankiv v Ukraini], available at: <http://www.index.minfin.com.ua/bank/stat/count.php.4> [in Ukrainian]
16. Ilenko, N., Spasenko, Ju. (2015). *The optimal wage differentiation ensuring is an important direction of wages regulation* [Zabezpechenna optimalnoi dyferentsiatsii zarobitnoi platy – vazhlyvyi napriam rehuliuвання оплатy pratsi], Ukraina: aspekty pratsi, No. 1, s. 22–27 [in Ukrainian]
17. Karpenko, N. V. (2007). *Modern trends in incomes and wages sphere* [Suchasni tendencii v sferi dokhodiv naselennia ta zarobitnoi platy], Naukovyi visnyk ODEU, No. 3, s. 11–18 [in Ukrainian]